

Iskolások 1875: tanköt. 6—12-ig 42, isk. jár 19, részben iskolázott 9, teljesen iskolázatlan 14.

21) Gacsály.

I. A község és egyházzól általában. Fekszik Szatmárvármegyében a Szamosközön, termékeny és terjedelmes határral. Hajdan a Gacsályi nemzettségé volt; de már 1421. Csáky György a székelyek ispánja birja; 1427. Kusali Jaks Mihálytól Gacsályi Tamásnak ítéltetik oda. 1504. Rozsályi Kun János; 1569. Mester András és Salgai Bálint nyernek benne részt. 1659. Gacsályi Horváth János benne egy nemes udvarhelyet kap. A XVII. században a Bárczay, Lövey, Maróthy s Gacsályi és más nemes családok birják. A jelen században legnagyobb birtokosai a Madarassy-, Szilágyi-, Pap-, Egry-, Lövey-, Sepsy-, Lipcsey-, Ozsváth-, Ujhelyi-családok és számos nemesség. (Sziromay Sz.-v. E. II. k. 269. lap.)

A mohácsi vész után beállott háborús időkben sokszor szenvedett mindenféle hadaktól, mire igen sokat tett a szatmári vár közelsége s a rozsályi várnak tőszomszédsága. Az 1709-iki pestisben és az 1717-iki tatárdúláskor úgy elpusztult e virágzó helység, hogy 5—6 ház alig maradt benne.

A reformációt előzőleg római kathól. anyaegyház volt. 1332-ben az ugocsai főesperességhez tartozik s Márton nevű papja 80 dénárt fizet pápai sexennalis dézma gyanánt. (Schemat. cleri Szatmár. 1864. 43. lap.)

A hitjavításkor a Rozsályi Kunok is birtokolván Gacsályban, hihetőleg Gacsály reformálását ezek indították meg. Ezen időből ugyan mit sem tudunk Gacsályról; anynyi azonban kétségtelen, hogy reform. anyaegyház volt s mint ilyenek papjai és tanítói is voltak; bár ezeknek neveit egész a XVIII. század elejéig nem ismerjük. Mindössze egyes váloperekről van emlékezet a Szatmári ref. e.-megye Vetus Tarzialianum protocollumában, kezdve 1670-en. A XVIII. század második felében kezd az egyház a romokból kiépülni, de — mint látni fogjuk, — a nyakas és kötelmeit teljesíteni vonakodó néppel a papoknak sok baja van; a jelen században azonban az emelkedés biztos jelei mutatkoznak.

II. Az egyes lelkészek s hivataloskodásuk alatti események. 1) 1705. Czégényi H. Mihály. 2) 1706—1709. Nábrádi Vig György. Nagyari rektorból lett gacsályi pappá. 3) 1717. körül egy Butsi nevű pap lakhatott Gacsályban, mit onnan lehet következtetni, hogy később a gacsályi egyház egyik házában Butsi papné lakott, az egyház ládájában volt kötvény igazolása szerint. 4) 1721. ismét Nábrádi V. György. 5) 1722-ben jött Ombodról Udvarhelyi György, ki itt lakott három évig. 1725-ben a traktus ajánlotta Pápai Mátyás aszszeszszort, a gacsályiak pedig hívták Bucusi István aszszeszszort; de az Kisarba menvén, jött a 6) Kölcsébe tervelt Zalányi Pál, ki 1726. márc. 20. exmittáltatott. Innen Jánkra volt rendelve; de mielőtt elköltözött volna, Kisgécznél lovastól együtt az árvizbe fult. Vagyonát a traktus özszeiratta a rozsályi aszszeszszor-pappal. 7) 1726-ban jött a sz.-ujlaki pap Gödölei István s két év mulva elment önként Ricsére. 8) 1728—31. Udvarhelyi György, jött Semjénből, 1731-ben dicsérte, de nem marasztá az egyház. 1729-ben így ír a vizitáció: „Inclt. Comitatus ad restaurationem Domus Dei in Ecclesia prae-fata, contulit florenos 25; legatus seu supplicans exm-sarius ex publicationibus collectavit etc., contulit etiam perillustris Dominus Franciscus Bárczy.“ 9) 1731-ben Szigeti Zsigmond jött szupplantáció útján Jánkról; de letétetett. 10) 1734—37. Sári András. 11) 1737—40. Gyarmati István; ment Csaholczra. 12) 1740—44. Solti Gergely, kinek papsága alatt az 1742-iki vizitáció előtt meg sem jelentek „quare cultus suspensus est“, négy év alatt 4 szekér fát vittek neki, mondván: „van a papnak lova, vitessen magának.“ Ennek következtében meg nem maradt, bár marasztották. Utóda (1744.) 13) Solymosi József, kit a Nyirből hoztak, esztendő mulva szintén elment, nem gondolván az egyház sem templommal, sem parókhíával, sem a fizetéssel. 14) 1745—47. Miszti István. 1747-re Kecskeméti István volt Gacsályba tervezve, azonban e helyett jött 15) Árkosi Sámuel, kit a vizitáció „concionator potens“-nek, a gacsályiak pedig „burkus papnak“ hívtak; mert állítólag a poroszok ellen is harcolt volna. 1752-ben innen Krassóra ment. 16) 1752—55.

ismét Solti Gergely, ki innen Ricsére ment. 17) 1755-ben Baczoni Sámuel, ki 5 év múlva, bár marasztatott, eltávozott, azon okot adván: hogy hallgatói közül egy sem tudja kötelességét a szent hivatal iránt; a honnan évenként el lehet mondani mi Jakab II: 16. írva van: „melegedjete meg és egyeteket eleget, mindazáltal ne adjatok nekik.“ 18) 1760—64. Megyesi István. 19) 1764. Bánynai Mihály, ki 1½ év múlva meghalt. Ekkor sem jól folytak az egyház dolgai, mint a vizitáció megjegyzi: „sunt enim independentes“ stb. 20) 1766. jött Ricséről Kovács György, ki esztendő alatt meghalt. 21) 1767. jött Botpaládról Szikszay Áron; 4 év múlva önként Nagyszekeresre ment. 22) 1771—73. jött Batizról Rápóti Sámuel, ki a mátrikulát megkezdte. 23) 1773. jött a szatmári káplán Keresztury Mihály s ment 1775-ben Husztra. 24) 1775-ben jött a pataki főiskolából Tardi László s 6 év múlva ment Naményba. 25) 1781. Kassai Sámuel. Tanult Patakon s a külföldi akadémiákon, s első papsága volt Gacsály. 26) 1782. jött F.-Daróczról Árokháti István, ki aszszeszszorra lett 1794-ben, s itt lakott 16 évig, s akkor ment Kisarba. 27) 1798. Kása József. Tanult Patakon; volt németi tanító s 10 évi gacsályi lakása után ment Kisarba. 28) 1808. jött Kisarból Széles András aszszeszszor, ki két év múlva Egribe ment s onnan Csekébe. 29) 1810. Láng József, a felkelő nemes lovasság káplánja, ki már 9 év múlva panaszol a vizitáció előtt, hogy fizetését pontosan be nem adják, s az egyház gondnok nélkül van, ennél fogva változni kíván. 30) 1820-ban Nagy Gedeon aszszeszszor, később esperes, ki itt 4 évig közkedvességben lakott. 31) 1824—32. dec. 28-ig, a midőn meghalt, a szelid s közkedvességű Langh József. 32) 1833. Melegh Zsigmond, ki alatt az építkezések megkezdettek s szintén itt halt meg 1833. apr. 14. Az 1836-ik évet mint helyettes lelkész 33) Pásztor Sámuel volt kölcsői káplán töltötte ki s a következő évben rendes lelkészül is megválasztatott és hivataloskodását halálával végezte be 1873-ban. Hunyta után 34) fia Pásztor Károly előbb angyalosi lelkész foglalta el helyét. Fél évig előtte Bélteky Gyula szolgált, mint helyettes lelkész.

III. Tanítók és iskolaügy. Az 1705 körüli bel-

hivatalnoki fizetések között levő gacsályi tanítói díjlevél kétségtelenné teszi, hogy már ekkor a papi hivataltól elkülönzött tanítói állomás létezett Gacsályban. A kurucvilág, az azt követett pestis és tatárdúlás alkalmával azonban megpusztulván Gacsály: az iskolatanítás ismét a papok kötelességévé lőn, mignem 1754-ben újra külön tanítóval találkozunk 1) Szabó László személyében. Őt követték: 2) 1758—61. Antal Mihály. 3) 1761. Dobozi Ferenc előbb matólesi tanító. 4) 1762—65. Szilágyi György. 5) 1765—71. Gönczy János. 6) 1771. tavaszán más rektor jő; de neve nincs feljegyezve. 7) 1775. Boros József. 8) 1776—85. Nagy Zsigmond. 9) 1785—90. Szabó József. 10) 1790—96. Balla János, ki pappá lett innen. 11) 1796—99. Molnár György, kit 1799-ben elég szorgalmas tanítónak, de gyenge kántornak mondanak. 12) 1799—1801. Szodoray Pál, ki a harangozásra erőtelen és elégtelennek mondja magát. 13) 1801. Ercsei József, kit előbb dicsérnek. 14) 1803—16. Turányi Gábor, kit elsőben szintén dicsérnek; de már 1805-ben panasz van ellene; mert 2 év óta közvizsgát nem adott. Később is folytonosan panasz van gyenge iskolájára, a melyért elbocsáttatván, helyét 1816—19-ig 15) Beregszászy Pál foglalta el, kit az 1817-iki vizitáció mint szorgalmas tanítót dicsér; de ez papságra készülvén, jött helyette 16) 1821—22. Szük József, szintén dicséretes tanító. 17) 1823—32. Király Pál, kit az 1824. és 1829-iki vizitáció dicsérettel említ. 18) 1832—41. Pótor András. 19) 1841—60. Kassay György, ki egyike volt a jobb tanítóknak s hivatalát halálával végezte be. 20) 1860—69. Szabó Endre. 21) 1869. Kótay Lajos. Mind ő, mind elődje szintén jó tanítók voltak. 22) 1870 óta szolgál Dudás Dániel.

III. Belhivatalnoki fizetések. a) Lelkészi fizetés. 1705: 1) Minden gazda a kinek 2 hold vetése van, ad 26 kéve búzát. Minden külön kenyeres nemes ember pedig 4 kereszt búzát, a melyben a mesternek is része van. 2) Minden nemes és nemtelen gazda szénát ad egy boglyát. 3) Fát hasonlóképen egy-egy szekérrel; ha fát nem lehetne vinni, 4 polturát. 4) A guzsalyos özvegyek $1\frac{1}{2}$ sing vásznat. 5) Kereszteléstől 1 tyúk, 1 ke-

nyér, vagy 8 polt.; esketéstől ha jövevény 40 polt., ha pedig benfizető semmi; halotti predikálásért 1 frt. 6) Parókh. föld van 7. (Bélt. Matr. Usual.) *) 1801: Pénzfizetés 5 v.-frt.; keresztes búza 100 kereszt; vékás-élet 10 köből; széna 20 szekérrel; fa 50 szekérrel; stolaré 10 v.-frt.; szántóföld 6 köblös. (Belhiv. fiz. öszszegelt kimutat. 1801.) 1875: 60 köből t.-búza; 175 frt. széna-váltság; 12 öl fa; 22 hold föld; 30 frt. stolaré s a vásárvám $\frac{2}{3}$ -a. (1875-iki öszszeir.)

b) Tanitói fizetés. 1705: 1) Minden gazda, kinek vetése van, ad 13 kéve búzát; a kinek nincsen, 1 vékát. 2) Gáraspénzül a nemes 10 dénárt, a paraszt 5-öt. 3) A guzs. özvegyek $\frac{1}{2}$ sing vásznat. 4) Halotti énekléstől 1 tyúk s 1 kenyér, vagy 8 polt. (B. M. U. 35. lap.) 1801: Pénzfizetés 3 v.-frt. Keresztes búza 50 ker.; vékás-élet 5 köből; fa 45 szekérrel; tandij 30 v.-frt. (Belhiv. fiz. öszszeg. kimut.) 1875: 30 köből t.-búza; 6 öl kemény tűzifa; 18 hold föld; 10 frt. stoláre; a vásárvám $\frac{1}{3}$ -a; tandijul minden gyermektől fej. 1 frt.; 2 h. epres-kert. Az ó- és új-temető fűtermését a lelkészszel közösen használják. (1875. öszszeir.)

IV. Templom, torony és harangok, úrasztali készletek. A templom épült a XV. század első felében. Elrendezésére nézve keveset különbözik a vidék többi falusi egyházaitól, birván mint ezek egyetlen hajóval és a nyolcszög három oldalával zárt szentélylyel, rendes támokkal és 4 ablakkal a déli oldalon, hol melék bejárás is van. Itt a különbség csak az, hogy a szentély csak a déli oldalán keskenyebb a hajónál s hogy e két részt nem választja el mint szokott, a diadalív. De a torony különbözik a vidék hasonló tornyaitól; mert ez a templom egész magasságában megtartja négyszögű alakját; de a magasság fölött nyolcszögbe török, melynek 3 ablakos osztálya van; e 3 osztályt az antik-triglyphekhez hasonló téglából készített fogrovatok választják el egymástól, minőket másutt is, például a kassai sz. Mihály kápolnán látunk. E párkányzatot fűrészfriesnek is ne-

*) Ezt előzőleg „a nemesség majorságának huszadát adta; adott 20 boglya szénát s ugyanannyi szekér fát; a parasztság, ha vetése volt, 52 ker. búzát, 10 dén.; ha vetése nem volt, 3 véka búzát; szénát fát ut supra.“ (Bélt. Matr. Us. 35. lap.)

vezhetjük. Alul a tornyot a főkapu töri át, melynek tagozata csak egyszerű épszögű kiszökésekkel képeztetik, melyek a csúcsivbe mennek át. A torony déli oldalához különös kis építmény van toldva, melyet sirhelynek mondanak és a mely még tovább szökik ki mint maga a torony a templom nyugati oldalán; e sirhely az egyház bensejében is be van falazva úgy, hogy bele csak egy magasan fekvő résen keresztül lehet jutni. A torony nem igen magas sisakja nem fut fel egyenes, hanem görbült vonalban. (Ez 1810-ben fénylő mázos cseréppel volt borítva.) A főkapu igen egyszerű tagozása, az említett fogrovatok, az épület talap-párkányzatának inkább ószerű alakja, végre a szentélyben előforduló egyszerűen háromszöggel zárt szentségtartó fülke e templomot az időben tovább helyezik vissza, semhogy keletkeztét a XIV-ik század végére tehetnők.* (Henszlman Archaeologiai közlemény. 1864. IV. k. III. füz. 146. lap.) A háborús idők alatt s hihetőleg az 1717-iki tatárfutáskor feldulatván a templom is, 1729-ben pénzt gyűjtöttek a restaurálására; 1734-ből ismét fel van jegyezve, hogy a templomot renoválták. Menynyezetén ez olvasható: „Szentek szentélye, Izrael Istenéje ez ház, mely most építettett fel nagy romlásából a gacsályi ref. sz. Ekklézsia Istenhez való buzgóságából t. n. vit. Egrý Ferencz uram curatorságában Anno Domini 1759.“

A toronyban van két harang. Az egyik mintegy mázsás; felirata ez: „A Gacsályi Reformata Ecclesia öntette 1758.“; a másik mintegy 3 mázsás ezen felirattal: „Fudit me Georgius Lázár in Tasnád 1793.“

Urasztal s urasztali készletek: Egy kerek diófa urasztalt 50 rhfrtért vett a gacsályi egyháznak Pap András csendbiztos 1807-ben. Van 3 pohara, melyből 2 tiszta ezüst, a 3-ik pedig csak ezüsttel van vegyítve. Az elsón aranyzott virágok s ezen irás olvasható: „Kökényesdi György, Lövei Ilona attá ez pohárt 1669.“ A 2-ik lefordított C alakú virágokkal van rakva; nincs rajta semmi irás, mint szintén a 3-ikon sem, mely hihetőleg a

* A templom építésére vonatkozólag az a gacsályi szájhagyomány, hogy a Rozsályi Kun-családból egy reform. leány csináltatta. Ebből hihetőleg anynyi lehet való, hogy valamelyik Kun kisasszony renováltatta.

legrégibb pohara Gacsálynak, s szintén aranyozva van. 3 db. ón-kanna; közülök egyiken semmi irás, — a másik mintegy 2½ itczésen „T. U. D. T. U. P.“ betűk (tekintetes Ujhelyi Druzilla, tek. Ujhelyi Polixena) 1770.; — a 3-dik egy meszelyesnyi, melyet 1 ón-tálacskaival együtt vettek ns. Szepsi Gábor és Székely József, s keresztelésnél használtatik. 1 bádóg — most már használhatatlan — kanna, fedelén: „F. E. 1728.“ 2 ón-tányér, egyiken semmi irat; a másikon: „Fieri curavit Ecclesia Gacsályiensis Anno Domini 1728.“ 4 abrosz. Ezek közül a 4-dik kerek alakú, tiszta selyem, zöld és fehér kockákkal, körületén két sor csipkével, s ezen irással kivarva: „T. U. P. Örül a mi szívünk az Urban. T. U. D. Méltó ama megöletett bárány, U. J. Chrisztus, hogy végyen T. U. J. erőt, gazdagságot, bölcsességet, hatalmat, tisztességet, dicsőséget és áldást. A. 1770.“ Ujhelyi Polixena, Druzilla és Juliánna ajándoka. 8 rendbeli kendő: 1) egy sűrű patyolat szélein zöld virágokkal s ezen irattal: „Néhai Gacsályi Ferencznek megmaradott özvegye Komor Susánna készítette az úr asztalára.“ 1720. 2) 1 nagyobb szélein ezüst- és selyemfonallal szegett patyolatkendő, közepén ez arany, ezüst és veres selyemmel varrott körirattal: „Bölöni Nagy Mária, ns. Maróthy István Uram hitestársa varta Isten dicsőségére Anno 1709.“ 3) 1 szintén patyolat, szögletein arany- és ezüstfonallal varrott liliomos kendő, felírás nélkül. 4) 1 gyolcskendő 16 virággal, fehér, veres, zöld s kék selyemből. 5) 1 kisebb gyolcskendő. 6) 1 tiszta feje selyemkendő arany csipkével — Bónis Klára Madarassy Sándorné ajándoka. 7) 1 fátyolkendő aranyfonallal szegve, Pap Sámuel főgondnok ajándoka 1801. 8) 1 sáhos régi kendő. (1808-iki összeírás.) Az 1875. márc. 15-iki összeírás is 3 pohárról emlékezik, csak hogy e szerint a 3-ik poháron ezek láthatók: „P. L. 1871.“; továbbá a 3 abroszon kívül 10 felső terítéket említ, melyek között néhányon ezek a feliratok: „Tiszt. Pásztor Sámuelnő Baranyai Theréz emléke. 1859.“; — „Isten dicsőségére a gacsályi ns. ref. sz. ekkla úrasztalához készíttette 1865. apr. 16. Bencze Sándor.“; — „Készítték Pap Zsigmondnő leányai 1868. a gacsályi ref. egyháznak.“ Végül van egy ezüst keresztelő-pohár is, melynek alja egy cin-tányér.

VI. Egyházi és iskolai épületek. Ingatlan és ingó javak. a) Egyh. és isk. épületek. A papi telek mindjárt a templom északi szomszédjában, rajta cseréppel fedett félemeletes paplakkal, mely 1833-ban építettett; a melléképületek szintén jók. A tanitói lak és iskola a templom szentélyéhez közel fekszik egy nem igen tágas udvaron, melléképületekkel együtt meglehetősen jó karban. A tanitói telekből van hihetőleg kiszakasztva a harangozó lakás is, minthogy annak sarkán fekszik egy kis szűk helyen. A parókháival épen szemben — csak egy téres útca által választva — van az egyház korcsmája, mely majdnem 2-szer olyan tágas mint az iskola; aztán szárazmalma, a molnár-lakással együtt. Mindezek tégl- és vályog- s illetőleg fából készítve, fa-zsindelyvel fedve és biztosítva vannak.

Egyházi külbirtokok. A közvetlen egyházi birtok: 36 hold 957 □ öl; lelkészi állomány: 18 h. 341 □ öl; tanitói állomány: 12 h. 713 □ öl (mindezek 1600 □ ölével számítva).

Ingóságok. Anyakönyv van 3 db. u. m. a) 1773/4—1828., b) 1828—39., c) 1839-től jelen ideig. Egyháztanácsi jegyzőkönyv 1833-ban kezdve. Körleveles jegy.-k. 2: a) 1815—48., b) 1848—73. Egy malombirói j.-k. 1842—68. Egyházmegyei s kerületi nyomtatványok s jegyzőkönyvek. Gondnoki számadások és egyéb iratok stb. 1 lelkészi pecsét zászlós bárány cimerral 1833-ból s 1 egyházi pecsét, melyben a czimer 1 nyitott könyv. Tanszerek: 1 nagy fekete tábla; 24 fali olvasó-tábla; 1 földgömb; 1 Magyarország fali térképe; 1 számoló gép; 1 méter mérték-tábla; 1 Biblia; 1 Kiss Neveléstörténet; 1 zsoltár. (1875. márc. 15. összeírás.)

VII. Népeiség. 1801: Lelkek száma 453. 1877: lelk. sz. 714, szülöttek sz. 31, konfirmáltak sz. 18, újházások sz. 14, halottak sz. 21. Iskolások: 1801: tanulók sz. 45. 1877: tanköt. 6—12-ig 66, iskolába jár 56, részben iskolázott 10.

22), 23) Gelényes és Gyülvész.

Hajdan Szatmár és vetés között feküdtek.
Gelényes hajdan falu. 1341. Drugeth Willermes